

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Досліджено особливості реалізації процесуальної правосуб'єктності адміністративними судами. Доведено, що особливості процесуальної правосуб'єктності обумовлюються місцем кожного суб'єкта в судовому адміністративному процесі. Зауважено, що процесуальна правосуб'єктність адміністративного суду виражається в його компетенції і пов'язана з юридичними фактами.

The features of the legal personality of the administrative courts were investigated. It's proved that the features of a procedural legal personality are stipulated for the situation of every subject in a legal administrative procedure. It's noticed that the procedural legal personality of an administrative court is shown in its competence and bound legal facts.

Конституцією України [1], Законом України “Про судоустрій України” [2] визначено, що судова влада реалізується шляхом здійснення конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства. Серед форм реалізації судової влади особливе місце посідає адміністративне судочинство, завданням якого встановлено захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [3]). Адміністративний суд посідає особливу роль у судовому адміністративному процесі, оскільки саме він, реалізуючи надані законом процесуальні повноваження, забезпечує виконання зазначеного завдання адміністративного судочинства. Саме тому докладного аналізу потребує проблема реалізації процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду.

У наукових роботах з адміністративного права та процесу предметом вивчення були, в основному, питання адміністративної юстиції (В. Авер'янов, А. Селіванов, В. Стефанюк, В. Шишкін, Н. Янюк та інші [4; 5], формування моделі судового адміністративного процесу [6]. Напрямами сучасного наукового пошуку були проблеми визначення підвідомчості розгляду адміністративних справ, розмежування компетенції

адміністративних та господарських судів, термінологічна неузгодженість, тобто окремі проблеми відправлення адміністративного судочинства (Ю. Битяк, В. Кройтор, Н. Писаренко, О. Пасенюк, О. Рябченко та ін.) [5; 7–9]. Актуальна проблема визначення особливостей реалізації процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду на сьогодні залишилась поза увагою науковців.

КАС України, встановивши, зокрема, предметну та інстанційну підсудність, тим самим диференціював процесуальну правосуб'єктність адміністративних судів. Так, місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди), а також Вищий адміністративний суд України у випадках, встановлених КАС України, вирішують адміністративні справи по суті як суди першої інстанції. Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів. Вищий адміністративний суд України переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. Вищий адміністративний суд України переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на м. Київ у випадку, якщо оскаржуються рішення, дії чи бездіяльність Центральної виборчої комісії.

Необхідно зазначити, що процесуальна правосуб'єктність адміністративних судів пов'язана, насамперед, із юридичними фактами, оскільки вони знаходять, зокрема, своє процесуальне закріплення в адміністративному позові, який є юридичною підставою здійснення провадження з адміністративних справ, інших процесуальних актах-документах.

У теорії права юридичними фактами визначено такі сформульовані в гіпотезах правових норм життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, існування, зміну чи припинення правових відносин. До ознак юридичних фактів відносять такі: а) являють собою різні життєві обставини, умови і факти, б) визначаються в нормах права, точніше – в їхніх гіпотезах, в) слугують неодмінною умовою виникнення, зміни чи припинення правовідносин, г) тягнуть за собою суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин, д) забезпечуються державним примусом [12, с. 447]. У підручнику “Цивільне процесуальне право України”, підготовленому В. Комаровим, юридичними фактами визначають передбачені в гіпотезах процесуальних норм певні життєві обставини, з якими пов'язуються виникнення, зміни чи припинення правовідносин, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [6, с. 59].

У судовому адміністративному процесі процесуальними юридичними фактами, які породжують правові наслідки, виступають дії адміністративного суду, інших учасників судового адміністративного процесу, які вчиняються в послідовності, встановленій КАС України. До

юридичних процесуальних фактів можна віднести не лише дію, але й бездіяльність учасників адміністративних процесуальних правовідносин. До процесуальної бездіяльності слід віднести невиконання учасниками судового адміністративного процесу обов'язків, покладених КАС України, що тягне за собою застосування заходів процесуального примусу або прийняття адміністративним судом рішення, передбаченого адміністративною процесуальною нормою.

Юридичні факти в судовому адміністративному процесі фіксуються у процесуальних актах-документах з адміністративних справ. Цими процесуальними актами-документами закріплюється як реалізація суб'єктивного права в публічно-правових відносинах, так і застосування норм адміністративного права у сфері здійснення адміністративного судочинства. Вони приймаються на певних стадіях та етапах судового адміністративного процесу.

Суд приймає акти, які закріплюють його процесуальні дії на кожній стадії або етапі судового адміністративного процесу. Ці дії є або проміжними, пов'язаними із процедурами розгляду адміністративної справи, або остаточними, якими закріплюються рішення щодо вимог адміністративного позову. У процесі здійснення провадження у адміністративній справі приймаються судові рішення в двох формах: ухвала і постанова. Ухвалою є письмове або усне рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання. Ухвалами судів апеляційної чи касаційної інстанцій також вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги (п. 13 ч. 1 ст. 3 КАС України). Оскільки адміністративний судовий процес складається з кількох проваджень, у межах яких процесуальні дії здійснюються за декількома стадіями та етапами, суд приймає відповідні проміжні рішення у формі різних ухвал. Так, стадія звернення до адміністративного суду та відкриття провадження у справі завершується прийняттям одного з таких видів ухвал: а) про відкриття провадження; б) про залишення позовної заяви без руху; в) про повернення позовної заяви; г) про відмову у відкритті провадження.

Постанова – письмове рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, в якому вирішуються вимоги адміністративного позову (п. 12 ч. 1 ст. 3 КАС України). Наприклад, постанова як форма рішення приймається у разі: а) часткового визнання адміністративного позову відповідачем і прийняття його судом (ч. 3 ст. 112 КАС України). У такому разі приймається постанова про задоволення визнаних відповідачем позовних вимог відповідно до ст. 164 КАС України; б) повного визнання відповідачем адміністративного позову і прийняття його судом (ч. 3 ст. 112 КАС України).

Відповідно до сутності процесуальних дій суду процесуальні акти-

документи розділяють на дві групи: проміжні (ними є різні види ухвал) та остаточні (ними є різні види постанов). Серед процесуальних актів-документів, які можуть приймати особи, що беруть участь у справі, відзначають: клопотання і відводи, пояснення (письмові й усні), скарги. Органи та особи, яким законом надано права захищати права, свободи та інтереси інших осіб, мають право звертатись до адміністративного суду із адміністративними позовами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб [13].

Отже, юридичні факти в судовому адміністративному процесі, які знаходять своє закріплення у процесуальних актах-документах, стосуються не лише адміністративної процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду, а й інших учасників судового адміністративного процесу. Специфіка ж адміністративної процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду полягає в тому, що її зміст виражається не правоздатністю, а компетенцією. Компетенція адміністративного суду стосується наявності процесуальних прав та обов'язків і відсутністю особистого інтересу у вирішенні адміністративної справи. У судовому адміністративному процесі компетенція адміністративного суду пов'язана із правоздатністю його учасників і навпаки, а також вони доповнюють одне одного. Якщо звернутися до теорії цивільного процесу, то існування взаємозв'язку і доповнення компетенції суду і правоздатності сторін у механізмі правового регулювання зазначали вчені [6, с. 22].

Початком виникнення адміністративних процесуальних правовідносин можна вважати реалізацію адміністративної процесуальної правосуб'єктності позивачем у формі подання позовної заяви до адміністративного суду першої інстанції. В адміністративних процесуальних правовідносинах знаходить свій прояв адміністративна процесуальна правосуб'єктність конкретних учасників судового адміністративного процесу, внаслідок чого адміністративні процесуальні правовідносини виникають, розвиваються та припиняються.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб, публічних інтересів, законності і обґрунтованості судових рішень і ухвал є апеляційне провадження. У процесі його здійснення суд апеляційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення шляхом повторного розгляду справи з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку. Таким чином при апеляційному оскарженні заінтересовані сторони та інша особа, яка бере участь у справі, і вважає ухвалене судом першої інстанції рішення, постановлене ухвалу незаконними і необґрунтованими, переносить до апеляційної інстанції справу на новий (повторний) розгляд та перевірку рішення [14, с. 475].

Адміністративні процесуальні правовідносини в апеляційному

адміністративному суді є вторинними, відносно правовідносин, які виникають при розгляді адміністративної справи судом першої інстанції. Зазначене обумовлює особливості як адміністративної процесуальної правосуб'єктності самого апеляційного адміністративного суду, так і учасників судового адміністративного процесу. Так, адміністративна процесуальна правосуб'єктність апеляційного адміністративного суду визначається обсягом його компетенції і реалізується з моменту подачі заяви про апеляційне оскарження чи одразу апеляційної скарги без подачі попередньо заяви.

Виділяють такі ознаки судової апеляції [15, с. 10]: а) подається на рішення суду, яке не вступило в законну силу; б) справа за апеляцією передається на розгляд вищого суду; в) подача апеляції обумовлюється, на думку особи, яка подає апеляційну скаргу, неправильністю рішення суду першої інстанції, неправильним встановленням фактичних обставин справи чи неправильним застосуванням закону; г) апеляційний суд при перегляді справи розглядає як питання факту, так і питання права, тобто має право перевірити як юридичну, так і фактичну сторони справи в тому обсязі, що і суд першої інстанції; д) виконання рішення, яке оскаржене в апеляційному порядку, призупиняється (крім випадків негайного виконання рішення); е) повноваження апеляційного суду при перегляді справи обмежуються доводами апеляційної скарги і предметом рішення суду першої інстанції. Нові вимоги, які не були предметом рішення суду першої інстанції, не можуть бути пред'явлені в апеляційному провадженні.

Адміністративна процесуальна правосуб'єктність адміністративного суду касаційної інстанції – Вищого адміністративного суду України – також визначається обсягом його компетенції. У касаційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення адміністративного суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції. Унаслідок здійснення касаційного провадження створюються додаткові умови однакового застосування законодавства адміністративними судами першої та апеляційної інстанцій. Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій здійснюється в межах касаційної скарги, але при цьому суд касаційної інстанції може встановлювати порушення норм матеріального чи процесуального права, на які не було посилання в касаційній скарзі. Він не може розглядати позовні вимоги осіб, які беруть участь у справі, що не були заявлені в суді першої інстанції.

Верховний Суд України може переглянути судові рішення за винятковими обставинами. Провадження здійснюється за правилами, встановленими КАС України для касаційного провадження, з урахуванням таких особливостей: суб'єкта перегляду – Верховного Суду України, кількісного складу суддів, змісту судових рішень. Так, якщо буде встановлено незаконність оскаржуваного судового рішення, Верховний

Суд України скасовує його повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції залежно від того, суд якої інстанції першим допустив порушення норми матеріального чи процесуального права, яке призвело до неправильного вирішення справи. Верховний Суд України може залишити в силі помилково скасовані судові рішення судів першої або апеляційної інстанції, скасувавши при цьому судові рішення судів апеляційної або касаційної інстанції.

Ще одним видом перевірки законності і обґрунтованості судових рішень є перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами. Він здійснюється адміністративним судом тієї інстанції, яким першим було допущено помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування обставини, яка є ново виявленою.

Отже, реалізація адміністративної процесуальної правосуб'єктності не лише адміністративного суду, а й учасників судового адміністративного процесу відбувається під час виникнення правовідношення у сфері відправлення адміністративного судочинства, здійснення самого судового адміністративного провадження і до припинення правовідношення, тобто у ході розгляду адміністративної справи. Наявність особливостей реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності суб'єктами адміністративних процесуальних правовідносин обумовлена місцем кожного суб'єкта у судовому адміністративному процесі. На відміну від інших учасників судового адміністративного процесу, процесуальна правосуб'єктність адміністративного суду виражається його компетенцією і пов'язана із юридичними фактами.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. ; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України від 23.07.1996 – 1996 р. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами)
2. Про судоустрій України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III // ВВР України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180 (зі змінами).
3. Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV// ВВР України (ВВР). – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446 (зі змінами)
4. *Авер'янов В. Б.* Реформування українського адміністративного права як необхідна передумова функціонування адміністративної юстиції // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України : тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007р.) / В. Б. Авер'янов / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 19–22.
5. *Битяк Ю. П.* Законодавчі засади розмежування компетенції судів

загальної юрисдикції / Ю. П. Битяк, Н. Б. Писаренко // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України : Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007 р.) / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 78–81.

6. *Комаров В. В.* Цивільне процесуальне право України : [підручник для юрид. вузів і фак. / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, Є. Г. Пушкар та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 1999. – 592 с.

7. *Кройтор В. А.* Порівняльна характеристика принципів змагальності та диспозитивності за ЦПК та КАС України // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України : тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007 р.) / В. А. Кройтор / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 98–101.

8. *Пасенюк О. М.* Ефективність адміністративного процесуального законодавства // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007р.) / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 9–15.

9. *Рябченко О. П.* Проблеми визначення підвідомчості // Юридичний вісник України. – 2006. – № 20 (568). – 20 – 26 травня. – С. 1, 4.

10. *Селіванов А. О.* Адміністративне провадження як умова реалізації судової юрисдикції // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2007р.) / А. О. Селіванов / За заг. ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 36–39.

11. *Стефанюк В. С.* Судовий адміністративний процес : [монографія] / В. С. Стефанюк. – Х. : Фірма “Консум”, 2003. – 464 с.

12. Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

13. *Чернушенко М. В.* Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / М. В. Чернушенко // Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2004. – 22 с.

14. *Швед Е. Ю.* Види процесуальних актів-документів в адміністративному судочинстві / Е. Ю. Швед // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Вип. 4(19). – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Magіstr”, 2007. – С. 303–308.

15. *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України :
Академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] /
М. Й. Штефан. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. – 624 с.

Надійшла до редколегії 17.12.2008 р.